

Bir Estetik Nesne Olarak Mimarlık Ürününün Ontolojisi

Tarık Emre KIRHALLI¹, Rifat Gökhan KOÇYİĞİT²

Öz

Bu çalışmada, Antik dönemden günümüze ortaya konmuş estetik niteliğe sahip mimarlık kuramlarında mimarlık ürününün ontolojik olarak ne şekilde temellendirildiği araştırılmıştır. Araştırma, tarihsel süreç içerisinde estetik kuramlarda mimarlık ürünü-estetik değer ilişkisinin nasıl kurulduğunun ve kuramlar arasında bu ilişkinin nasıl değiştiğinin belirlenmesi üzerinden yürütülmüştür. Bu ilişkilerin ve değişimlerin tespiti, mimarlık ürünlerinin estetik yönden değerlendirilmesinde kullanılan çeşitli değer, kavram ve yaklaşımların nesnellik-öznel, tümellik-tikellik, aidiyet-sahiplik ve nesne-özellik gibi belli başlı ontik ikilikler üzerinden ele alınmasıyla sağlanmıştır. Bu doğrultuda, mimarlık ürününün estetik temellendirmelerinin tarihsel süreç içerisinde öznellediği, mimarlık ürünü-değer ilişkisinin ise Antik dönemde sahip olduğu kesinlik ve belirliliği yitirdiği tespit edilmiştir. Kuramlarda yer alan estetik değerlerin de ontolojik olarak indirgenildiği anlaşılmıştır. Bunun yanında, bu değişimin dışında kalan nesnel nitelikteki, estetik değerlerin bağımsız varlıklar olarak sunulduğu ve genelgeçerlik iddiasında sahip yakın geçmişe ait kuramlarla da karşılaşılmış, bunun anlamı yorumlanmıştır. Araştırma, bu karşıt yaklaşımlar arasında estetik değerlendirmede bir çözümlenme aracı olarak bağlamın önemini vurgulanması ile sonuçlandırılmıştır.

Anahtar kelimeler: mimarlık ontolojisi, mimarlık kuramı, mimarlık ürünü, estetik nesne, estetik değer

The Ontology of Architectural Product as an Aesthetic Object

Abstract

The ontological definitions of architectural products which are found in architectural theories from antiquity to the present that possess aesthetic qualities are analyzed in this study. The research has been carried out by specifying how the relationship between the architectural product and the aesthetic value is established in each theory and how this relationship is changed between different theories. The specification of these relations and changes was carried out by analyzing various values, notions, and approaches used for the aesthetic judgment of architectural products through the ontological dichotomies of subjectivity-objectivity, universals-particulars, belonging-possession, and object-property. As a result, it has been identified that the aesthetic definitions of the architectural products have become more subjective and the architectural product-value relationship has lost the certainty and specificity it had in Antique times. The ontological statuses of the aesthetic values involved have also been reduced in the historical process. Theories from the recent past -which are objective in nature, classify aesthetic values as separate ontological entities, and claim universal validity- that remain outside of these changes have also been encountered and the meaning of such a difference has also been interpreted. The research was concluded by emphasizing the importance of the context as an analysis tool in aesthetic judgment among these opposing approaches.

Keywords: ontology of architecture, architectural theory, architectural product, aesthetic

¹ Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık ABD., İstanbul, Türkiye

² Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye
İlgili yazar/Corresponding author: tekirhalli@hotmail.com

object, aesthetic value

1. Giriş

Mimarlık ürünlerinin estetik niteliği, Antik dönemden beri doğrudan veya dolaylı olarak kuramcıların zihinlerini meşgul eden bir konu olmuştur. Bunun bir sebebi, mimarlığın işlevle olan güçlü ilişkisi ve ilişkili olarak mimarlık ürünlerinin -bir sanat yapıtına benzer şekilde- estetik nesne³ olarak ele alınmasının tartışmalı olmasıdır. Kimi kuramcı yalnızca bu gerekçeyle mimarlık ürünlerini bu şekilde bir araştırmanın dışında tutmuş veya onların tartışmalı bir konumda yer aldıklarını kabullenmekle yetinmiştir. Böyle bir sorgulamaya gitmiş mimarlar ve filozoflar ise estetik nesnelere veya doğrudan mimarlık ürünlerinin ne şekilde değer kazandıklarını veya değerlendirildiklerini farklı şemalar üzerinden açıklamaya çalışmışlardır. Bu çerçevede araştırma kapsamında, Antik dönemden günümüze ortaya konmuş, mimarlık ürünlerini estetik yönden, değerler üzerinden ele alan kuramlar ontolojik bir yaklaşımla irdelenmiştir. Bu irdeleme, kuramların özne, değer ve nesnelere (yani genel anlamda mimarlık veya mimarlık ürünü/ürünleri) aralarındaki ilişkilerin öznellik-nesnellik, tümellik-tikellik, aidiyet-sahip olma ve nesne-özellik gibi ontolojik ikilikler yardımıyla açıklanması ile gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bilgiler ışığında estetik değerlendirme şemalarının değişimi, güncel durum ve farklı yaklaşımların varlığının anlamı yorumlanmış, bir çözümleme hedeflenmiştir.

2. Antik Dönemden Günümüze Mimarlık Kuramlarında Mimarlık Ürünü-Estetik Değer İlişkisi

Nesnelere estetik yönden değerlendirilmesinin kuramsal zeminde yer bulması Antik dönemle başlamıştır. Bu çerçevede karşımıza ilk olarak Platon çıkmaktadır. Doğrudan mimarlık üzerine bir görüş bildirmemekle birlikte 'güzel'i bir felsefe nesnesi olarak ele alan, nesnelere estetik değerler arasında belirli bir ilişkiden söz eden ilk kuramcı olması yönünden Platon büyük önem taşımaktadır. Bunun yanında, Platon'un kuramında nesnelere ele alış biçimi, kendinden sonra gelecek ve Yeni Platoncu (Neoplatonist) olarak adlandırılacak çok sayıda düşünür ve mimarlık kuramcısında görüleceği gibi, rahatlıkla mimarlık ürünleri için de geçerli olabilmektedir. Kuramlarında nesne-değer ilişkisinin en belirgin olduğu yaşlılık döneminde, (estetik) nesneyi biçimsel özellikleri (doğru orantıya veya salt geometrik biçime -yani bu belirleyici ilkelere, nesnelere üstü tözlere- sahip olma) üzerinden güzel olan şey olarak tanımlamıştır (Tunalı, 2012, s. 145). Burada güzel değeri bu şekilde tekil örnekler, estetik nesnelere (veya tikeller) üzerinden temsil edilen bir tümeldir (güzel tözü). Temsil etme işlemi ise nesnel bir temelde gerçekleşmektedir, yani belirtilen biçimsel özelliklere sahip olan her nesne doğrudan ve tartışmasız bir şekilde güzel olmaktadır. Burada söz konusu güzel değeri gerçek, bu değeri ifade eden örnekler ise gerçeğin kısmi yansımaları veya görünüşleridir.

Roma dönemine gelindiğinde karşımıza ilk mimarlık kuramcısı olarak tanımlanabilecek Vitruvius çıkmaktadır (Vitruvius, 2005, s. ix). Mimarlık ürünüyle kurulan ilişki yönünden bakıldığında, Vitruvius'ta da Platoncu bir yaklaşım kendini göstermektedir. Kuramında, orantı veya üslup gibi görsel, biçimsel ve inşai özellikler üzerinden güzel değeri temsil edilmekte, bu özelliklere sahip olan mimarlık ürünü güzel olmaktadır (Vitruvius, 2005, ss. 9-11). Yunan kültürünün Vitruvius'un kuramı üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda⁴, burada da bahsedilen değerlerin nesnelere ötesi bir varlık olduğu söylenebilir. Mimarlık ürünleri bu belirtilen özelliklere sahip olarak güzel olabilmekle

³ Estetik özne tarafından algılanan, kavranan, estetik olarak hoşlanılan, haz duyulan -kısaca estetik ilgi içinde bulunan- varlık (Tunalı, 2012, ss. 23, 47).

⁴ Mallgrave (2006, s. 4), Vitruvius'un eseri De Architectura'da yer verdiği Yunan kaynaklarının bolluğunu ve kitabın Roma'da günümüze ulaşan önemli yapıların yapıldığı Augustus döneminden önce tamamlanmış olmasını göz önünde bulundurarak bu şekilde bir çıkarımda bulunmaktadır.

birlikte, bu şemada farklı olarak mimar figürü, mimarlık ürünü üzerinde gerekli gördüğü estetik değişikliklere gidebilmektedir⁵. Vitruvius'un bakış açısının Platoncu idealizm ile ilişkisini bu bağlamda daha kolay anlayabilmek için "mimar"ın da bir tümel olarak ideal bir konum veya varlık olduğunu, tek tek mimarların ise bunların birer görünüşleri olduğunu kavramak önemlidir. Bireyler ideal mimar konumuna yaklaştıkça, estetik değerleri daha iyi ifade edebilecek değişiklikler yapma hakları da artmaktadır.

Hıristiyanlığın ortaya çıkışıyla birlikte özünde Platoncu olan temellendirmelere tanrı figürü eklenmiştir. Buna göre; Plotinus ve Augustinus'ta, nesne yine biçimsel özellikleri üzerinden aşkın değeri temsil etmektedir. İlk olarak, Platonun güzelliği simetri ve doğru orantıya dayandırmasını yeterli bulmayan Plotinus, onları belirleyen daha temel bir salt-biçim ilkesini ortaya koymuştur. Kısaca bu salt-biçim ilkesinden pay alan nesne güzel, almayan ise çirkin olmaktadır. Platon gibi nesnelere bağımsız olan güzeli, güzelin kendisini arayan metafizik bir yaklaşıma sahip Plotinus'ta bu salt-biçim ilkesi üzerinden güzelin kendisine, tanrıya yani "Bir"e ulaşılabilir (Tunalı, 2012, ss. 145-147). Platon'a benzer şekilde Augustinus'ta ise sayı güzelliğin temel ilkesi olarak verilmiş, sayıya göre yaratılmış güzel de birlik (veya bütünlük), oran ve düzene dayandırılmıştır. Burada güzelliğin temel biçimi birliktir ve görülen şeyler birliğe yöneldikleri için güzeldirler. En yetkin birlik ise tanrıdır (Taşdelen ve Yazıcı, 2012, s. 86). Her iki şemada da nesnelere belirtilen temel ilkelere uygun oldukları zaman, nesnelere değer kazanma şeması dâhilinde, estetik değere de sahip olmaktadır.

Bir diğer Ortaçağ figürü olan Aquinolu Thomas'ta ise nesne, bütünlük (amacına ulaşma), uygun oran ve uyum (matematiksel veya şekilsel orantının yanında, doğasına ve amacına uygun olma hali), açıklık (zihin tarafından kolay algılanma) nesnel özelliklerine sahipse güzel olmaktadır. Burada farklı olarak, bu özelliklerle ilişkilendirilen güzellik nesnede taşınmaktadır, yani ona dışsal bir tümel değildir. Ayrıca güzellik de nesnenin bu özelliklerinin özne tarafından algılanmasıyla, algı sonucu öznedeki zevk uyanmasıyla belirlenmektedir (Taşdelen ve Yazıcı, 2012, ss. 86-87). Yani değer atfı öznenin de dahil olduğu nesnel nitelikte bir şema uyarınca gerçekleşmektedir. Thomas'ın şeması öznenin kazandığı önem yönünden dikkate değerdir. Ancak Thomas'ın güzelliği pratik edimden ayırması (Taşdelen ve Yazıcı, 2012, s. 86), bu şemanın Thomas'ın bir pratik edim olarak gördüğü sanat (ve dolayısıyla da mimarlık) için kullanılmasının önüne geçmektedir.

Rönesans ve beraberinde Hümanizm düşüncesiyle bir dünyevileşme, yani kuramlardaki güzel tümeli-tanrı figürü ilişkilendirmesinin ortadan kalkması söz konusu olmuştur. Mimarlığın estetik niteliğini sorgulayan Rönesans kuramlarında, ardından ise Klasik yaklaşımı katı bir şekilde benimsemiş diğer kuramlarda, Vitruvius'un yaklaşımıyla benzerlik gösteren değer ve ilişkili mimarlık ürünü temellendirmeleriyle karşılaşılmıştır. Bu yaklaşımların ilki, en önemlisi ve diğerleri⁶ için temel teşkil edecek olanı Alberti'nin kuramıdır. Kuramda yapı, madde ve çizgilerden (tasarım) oluşan "biçimlenmiş bir kütle" olarak tanımlanmakta, bu tanımda madde doğadan gelmekle birlikte çizgilere hâkimiyet veya tasarım yapma kabiliyeti ise mimarın zihninde yer almaktadır (Mallgrave, 2006, s. 31). Burada mimar figürüne yani yaratan özneye bu denli yetkinlik tanınmış olmakla birlikte, estetik değer kazanma mantığında aynı durumdan söz edilememektedir. Mimarlık ürünü -yine- çeşitli matematiksel kurallara ve armonik oranlara bağlı kalarak aşkın güzel değerini temsil etmektedir, ancak burada -Vitruvius'taki gibi- mimara uygun gördüğü durumlarda oranlarda değişiklik yapma hakkı tanınmamıştır (Mallgrave, 2006, s. 32).⁷ Bunun yanında yine Vitruviusçu şemadan farklı olarak, güzellik, güzel kabul

⁵ Vitruvius'un mimar figürüne vermiş olduğu bu önemin bir örneği olarak bkz. (Vitruvius, 2005, ss. 129-130).

⁶ Bkz. Palladio, Wotton ve Winckelmann'da mimari güzel temellendirmeleri.

⁷ Mallgrave (2006, s. 32), Vitruviusçu mimari güzellik anlayışının Alberti ve genel anlamda Rönesans estetiğiyle ters düştüğünü, olumsuz anlamda özne ve göreceli kabul edildiğini belirtmektedir.

edilen nesnenin yapısında bulunan bir özelliktir (Alberti, 1988, s. 156), yani çeşitli fiziksel özelliklere sahip olan, olacak şekilde oluşturulan nesne veya mimarlık ürünü aşkın güzel tözünü bünyesinde taşımış olur.

17. yüzyıl Fransa'sına gelindiğinde Kraliyet Mimarlık Akademisi altında Klasik yaklaşımın katı bir şekilde benimsenmesi, bu çerçevede de mimarlık ürününün nesnelere üzeri aşkın bir estetik değer varlığını biçimsel özellikleri (doğru orantılara, sayısal ilişkilere sahip olma) üzerinden temsil etmesi veya taşıması kabulüyle karşılaşılır (Mallgrave, 2006, s. 72). Bununla birlikte, okulun ilk müdürü ve tavrının bir sorumlusu olan François Blondel'in kuramında, iyi mimarlığın memnuniyet uyandırması ve mimarlık ürünlerinden keyif alınması ile özne değer şemasına dâhil edilmiştir (Masiero, 2006, ss. 100-101). Mimarlık ürününün değere sahip olma ilişkisinde etkin bir yere sahip olmamakla (yani değer kazanma mantığını öznelştirmemekle) birlikte özne, artık oradadır ve doğru değere sahip nesneyi algı eleğinden geçirmektedir. Blondel'le karşıt görüşe sahip Perrault'ta ise -akılcı bir yaklaşım doğrultusunda- oranlar ile değer arasındaki, doğru oranlara göre yapılmış mimarlık ürününün güzel olacağı şeklindeki doğrudan ilişki reddedilmiştir. Buna göre Perrault, mimaride pozitif ve keyfi güzellik olmak üzere iki tür güzellik olduğunu öne sürmüştür, pozitif güzellik -yine- mimarlık ürününün biçimsel ve inşai özellikleriyle, keyfi güzellik ise -moda gibi- gelenek ve önyargıyla ilişkilendirmiştir. Böyle bir güzellik de "bir" doğrusu bulunmamaktadır (Perrault, 1993, ss. 50-51). Burada keyfi güzellik ile bilindik mimarlık ürünü-değer ilişkisinde bir öznelleşme söz konusu olmuştur. Ayrıca keyfi güzellik gelenekle ilişkilendirilmesi, yani kültürden kültüre değişiklik gösterebileceğinin kabul edilmesi de ona bir öznelarasılık statüsü vermektedir.

Fransız bağlamından diğer iki figür olan Frémin ve Cordemoy'da ise aydınlanmanın etkisi belirgin olarak hissedilmektedir. Frémin ve ardından Cordemoy'un kuramlarında, mimarlık ürünü taşıyıcı kesitlerinin inceliği, açıklıkların ve boşlukların genişliği gibi fiziksel özellikleri doğrultusunda strüktürel yönden verimli ve ferah ise iyi, güzel, mükemmel, zevk verici veya görkemli olmaktadır (Mallgrave, 2006, ss. 84-87). Bu şemada değer, fiziksel özelliklerin temsil ettiği kavramlar aracılığıyla kazanılmakta ve bizi nesnelere üzeri bir değer tümeline yönlendirmemektedir. Benzer bir yaklaşıma Cizvit başrahip Laugier'de de rastlanmaktadır. "İlkel kulübe"si ile mimarlığı sembolik, akılcı ve işlevsel bir şekilde temellendiren Laugier için, bu mantığa uygun olarak ortaya konmuş mimarlık ürünleri güzel olmaktadır.⁸ Bununla birlikte Laugier'de bu şekilde temsil edilen güzel, alışkanlıklardan ve uzlaşımlardan bağımsız bir mutlak güzellik (Masiero, 2006, s. 114), yani Klasik söylemdeki güzel fikridir. Laugier'nin bu yaklaşımı, akılcılık etkisinde evrimleşmiş bir Klasik nesnelcilik olarak sınıflandırılabilir.

Fransız kuramından bir diğer figür olan Jacques-François Blondel (1705-1774)'de de, Fransız Klasisizmde⁹ görülen, öznenin keyif alma kavramıyla dâhil olduğu orantı temelli mimarlık ürünü-estetik değer ilişkilendirmesiyle karşılaşmıştır. Blondel bunun yanında, mimarlık ürünlerinin çeşitli görsel/biçimsel/fiziksel özelliklerinin öznedeki uyandırdığı hislerin ve bunlarla ilişkilenen değer ve kavramların (güzel, yüce, ihtişam, gösteriş...) sorgulandığı "karakter" kavramının mimarlık alanına kazandırılmasında etkin rol almış figürlerden de biridir (Mallgrave, 2006, ss. 138, 190, 197; Masiero, 2006, s. 112). Blondel'in bu tutumuyla İngiltere'de aynı dönemde hâkim olan deneyimci değer şemaları arasında bir benzerlikten söz edilebilir. Burada hisler ve bu doğrultuda öznel -veya

⁸ Laugier'in (1977, ss. 11-15, 100-104) "ilkel kulübe"si; yere dik olarak yerleştirilmiş ve sütunları temsil eden dört adet sağlam dal, bu dalları üst kısımlarından yatay olarak birleştiren ve saçaklığı temsil eden dallar ile onların üzerine iki yönde eğim oluşturacak şekilde yerleştirilen, yağmuru ve güneşi engelleyen ve alınlığı temsil eden dallardan oluşmaktadır. Laugier'ye göre mimari güzelin kaynağı bu zorunluluktan doğmuş temel mimarlık öğeleridir (sütun, saçaklık ve alınlık). Duvarlara, kapılara ve pencerelere ise ancak bir ihtiyacı karşıladıkları için izin verilebilir. Geri kalan her şey yersiz ve hata kaynağıdır.

⁹ Bkz. François Blondel'in temsilcisi olduğu Fransız Klasik yaklaşımı.

bunların bireyler arasında paylaşılması doğrultusunda öznelarası da kabul edilebilecek- bir tutumun orantılarını bizi doğrudan ve tartışmasız olarak değerlere yönlendirdiği nesnel bir değer şemasına eşlik ettiği görülmektedir.

18. yüzyılda ortaya çıkmakla birlikte mimarlık ürünü-estetik değer ilişkilendirmelerinde 20. yüzyıl sonlarına kadar belirgin biçimde yer almış deneyimcilik etkisindeki kuramlar farklı bir yaklaşımı temsil etmektedir. klasikçi-akılcı şemaların karşısında konumlandırılabilir bu değer şemalarında değer, mimarlık ürününün görsel/biçimsel/fiziksel özelliklerinin özne üzerinde uyandırdığı hisler (veya bu hislerin uyandırdığı ikincil hisler) doğrultusunda atfedilmektedir. Nesnel evrensel, önceden belirlenmiş, içsel (algısı aktarılmış, doğuştan bulunan) ideal ve ilahi fikirlere uygunluğu üzerinden değere sahip olması (ve dolayısıyla bir güzel tümeli) reddedilmektedir. Öznel yönü ağır basan bu değer atfetme şemalarında, değerlerin öznel arasında paylaşılması üzerinden bir genelgeçerlik ortaya çıkabileceği de tartışma konusu olmuştur (Mallgrave, 2006, ss. 223-224, 249-250). Burke’te güzellik ve yüceliğin, nesnenin ufaklığına, pürüzsüzlüğüne, kademeli değişimine, narinliğine, boyutunun büyüklüğüne, temiz pak ve çok da güçlü olmayan renklere, dik açılara ve bozuk yüzeylere sahip olmasına, dehşet ve belirsizlik hislerine dayandırılması (Mallgrave, 2006, ss. 273, 277; Burke, 1913, ss. 88-113); Price’ta (1810a, ss. 51-53, 90-91; 1810b, s. 268) ise resimsilik (pitoresk) değerinin nesnede karmaşıklık, beklenmeyen düzensizliklere, biçimsel, renksel ve ışıksal çeşitliliğe sahip olma, mimaride ise asimetri, yıpranma-eskime ve yapının çevreye, doğal manzaraya uygun tasarlanması ile ilişkilendirilmesi 18. yüzyıldan öne çıkan deneyimci değer şemalarıdır.

Aynı dönem Fransız kuramsal ortamındaki “karakter” kavramı, 19. yüzyıl İngiltere’inde Ruskin’in (1849, ss. 64-65, 67-83, 94-135) güzel, çirkin ve yüce ilişkilendirmeleri ve 19. yüzyıl Almanya’sından Schleiermacher ve Schopenhauer’de güzel ilişkilendirmeleri¹⁰ diğer deneyimci veya benzer nitelikte değer şemalarıdır. Modern mimarlığın önde gelen figürü Le Corbusier’nin (2005, ss. 43, 49-50, 57-58) mimari güzelliği biçimlerin insan duyguları üzerindeki derin etkileri üzerinden, mimarlığın yüceliğini ise insandaki ilkel sezgileri etkilenmesi ile açıklaması¹¹ da yine deneyimci yaklaşım dâhilinde anlamlandırılabilir. Mimarlığın estetik yönden ne şekilde deneyimlendiğini araştırmış yakın tarihimizin önde gelen felsefecilerinden Roger Scruton’da (1994, ss. 204-205) ise -yine- nesnel görünüşleri ile yaratıcıları veya gözlemleyicilerinin bu görünüşlere attığı değerler arasında bir ilişkiden söz edilmektedir. Bununla birlikte, ahlaki yaklaşımı doğrultusunda Scruton’da bu atıf, bireye mutluluk veren bir kamusal ahlak arayışına dayanmakta, arzularından değil onları aşkın bir bütünlük ve tatminden kaynaklanmaktadır. Scruton’da (1979, ss. 239, 206-256, 262-263) özel olarak, estetik bir nesneliğin ve bu doğrultuda da estetik algıyı en iyi şekilde ödüllendiren -yani doğru- bir mimarlık tür ve yaklaşımın mümkün olduğundan söz edilmekte ve bu çerçevede bir klasik üslup savunmasına ulaşılmaktadır.

İngiliz kuramsal ortamından Richard Payne Knight’ta (1751-1824) ise güzel, yüce ve resimsilik ilişkilendirmelerinin nesnel özelliklerine karşı gösterilen nörolojik tepkiler değil, zihnin fikirleri ilişkilendirme sürecinde ortaya çıkan durumları oldukları ortaya konmuştur. Knight’a göre bu sebepten hassas değer atıfları nesnelere ait evrensel özellikler değil, kültürel, edinilmiş zevklerdir ve katı, değişmez kurallara tabi değillerdir (Mallgrave, 2006, ss. 322-323). Knight’ın kuramı, fiziksel anlamdaki bir mimarlık ürünü-

¹⁰ Schleiermacher ve Schopenhauer’de güzel mimari kütesellik üzerine temellendirilmiştir. Buna göre; Schleiermacher’de, direnen malzemenin kontrol altına alınması, Schopenhauer’de de sağlamlığın yerçekimi ile mücadelesi ortaya güzel bir mimariyi çıkarmaktadır (Masiero, 2006, ss. 130-131).

¹¹ Corbusier’nin şiirsel yaklaşımında mimarlık, işlevsel kaygıları karşılamanın ötesinde, daha derin bir anlama sahiptir (Le Corbusier, 2005, ss. 49-50, 135).

estetik değer ilişkilendirmesinin ve beraberinde gelen nesnel, kesinlik içeren değer atıflarının sonlanışını temsil etmektedir. Değer ilişkilendirilmelerinin kültürel kökenli olduğu iddiası ise onlara daha önce Perrault ve Jacques-François Blondel'de rastlanılan öznelerarası bir nitelik kazandırmaktadır.

19. yüzyıl Almanya'sında ise mimarlık ürünleri ile estetik değerler arasında işlev üzerinden bir ilişki kurulması çabasıyla karşılaşılmaktadır. Bu yaklaşımın temel figürü olan Kant'ta öncelikle özgür güzellik ve salt bağlı (koşullu) güzellik ayrımlarıyla karşılaşılır. Salt bağlı güzellik bir amaca hizmet eden nesnelere atfedilmesi yönünden özgür güzellikten farklılaşmaktadır. Bir mimarlık ürününün güzelliği de bu sebepten salt bağlı güzellik olmaktadır. Kant bu durumun, güzellik yani beğeni yargılarının saf, koşulsuz yargılar olma gerekliliğiyle çeliştiğini belirtmiş, konuyu ortaya attığı ereksellik kavramıyla açıklığa kavuşturmaya çalışmıştır. Buna göre ereğini biçimi üzerinden, kendinden duyulacak beğeniye koşullu kılmayacak seviyede belli eden nesnelere güzel olmaktadır (Kant, 2016, ss. 59-60, 64). Kant'ın erekselliğini mimarlığa uyarlayan ve mimarlığın işlevle olan ilişkisi sebebiyle sanatlar arasında yer bulamaması sorununa çözüm arayan Schlegel'de ise mimari güzellik, "erekselliğin görünüşü"ne dayandırılmıştır, yani işlevini biçimi üzerinden dışavuran bir mimarlık ürünü güzel olmaktadır (Mallgrave, 2006, s. 398).

Aynı yüzyılda Almanya'da karşılaşılan farklı bir yaklaşım ise biçimciliktir. Önde gelen biçimci figürlerden psikolog Adolf Göller, mimarlık ürünleri ve sanat eserlerinin üzerimizdeki etkilerini iki başlık altında toplamıştır:

1. Eserle ilgili düşüncelerimize dayanan entelektüel kökenli hisler
2. Bu hislere göre daha dışsal olan, düşünceden bağımsız, biçimin veya görselin görüntülenmesiyle ortaya çıkan ve onun biçiminin güzelliğine dayanan bir beğeni duygusu

Göller'e göre bu beğeni duygusu, çizgilerin veya ışık ve gölgenin doğal olarak zevk uyandıran anlamsız bir oyunu ve mimarlık ürünlerinin uyandırdığı beğenin ilk ve sıklıkla da tek kaynağıdır. Göller mimarlığın görsel-biçimsel özellikleri aracılığıyla insan ruhunda yücelik, ağırlık veya coşku gibi derin hisler yaratma kapasitesini (deneyimci şema) dışlamamakla birlikte, bunun gerçekleşme mekanizmasının şimdilik psikolojik gizemini koruduğunu belirtmiştir. Bunun yanında böyle derin duyguların varlığı, etkileri, yapının karakter sahibi olup olmaması veya strüktürel yönden bir başarı yakalamış olup olmaması, saf bir form güzelliğinin takdir edilmesini engellemektedir (Vischer vd., 1994, ss. 194-195, 198).¹² Bu şema, deneyimci değerlendirme şemasının duygusal yönden indirgenmiş bir hali olarak yorumlanabilir. Değer atfedilmesi yine özne tarafından yapılmaktadır, ancak mimari özellik-değer ilişkisi daha doğrudan (bir tepki gösterilmesi şeklinde) ve nesnel yanı ağır basacak bir biçimde kurulmaktadır. Mimarlık ürününden duyulan hazzın aşkın bir kaynağı (yani bir değer tümeli) yok sayılmamakla birlikte bu kaynağın varoluş mantığı da açıklanmaya çalışılmamıştır.

20. yüzyılın ilk yarısında Van de Velde'de görülen, süslemenin tarihsellikten uzak bir çizgiler ve renkler dengesi olduğu ve işleve tam bir uyumun güzel kabul edildiği yaklaşımın (Mallgrave ve Contandriopoulos, 2008, ss. 116-117) ise Laugier işlevselciliği ile Alman biçimciliğinden öğeler taşıdığı söylenebilir.

Aktarılan bu şemalar ardından -özellikle yirminci yüzyılın sonu itibarıyla- kuramsal ortamda yeni bir mimarlık ürünü-estetik değer ilişkisi temellendirmesiyle karşılaşılmamış, değerler kuramsal ortamın dışında, örtük olarak temsil edilmeye başlanmıştır. Modern tek-tipçilik karşıtı bir çeşitlilik doğrultusunda estetik değerlerin kuramsal konumlarını

¹² Göller'le benzer psikolojik-indirgemeci bir yaklaşım uyarınca August Thiersch'te de yapıların güzelliği temel tekil bir biçimin tekrarına dayandırılmıştır (Masiero, 2006, ss. 151-152).

teknolojik çevresel ve toplumsal değerlere bıraktığı söylenebilir. Bunun sebebi ise aşağıdaki başlıklar üzerinden açıklanabilir:

- Mimarlık mesleğinin özellikle tarihselci postmodern uygulamalarla dışavurulan salt estetik tutumuna karşı beliren yeni bir ekolojik farkındalık,
- Sayısal yazılım ve teknolojilerdeki gelişmeler kaynaklı olarak kuramsal ortamda görülen hareketlenme,
- 1960'lı yıllardan itibaren iletişim kuramı, göstergebilim ve yapısalcılık gibi meslek dışı alanların etkisinde kalmış mimarlık kuramında, mimarlığın inşai yönüne odaklanan tektonik bakış,
- Somut deneyimlerine odaklanan fenomenolojik yaklaşım,
- Büyüyen ölçek, hız ve teknik ihtiyaçların dikte ettiği faydacı tutumlar aracılığıyla ortaya konan kendine dönüş ve kendini sorgulama ortamı (Mallgrave ve Contandriopoulos, 2008, ss. 535-536, 562-563).

3. Değer İlişkilendirmelerinin Ontolojik Değişimi ve Çelişen Örnekler

Mimarlık ürünü-estetik değer ilişkilendirmeleri bir bütün olarak ele alındığında, tarihsel süreç içerisinde ilk olarak bir öznelleşme durumu ile karşılaşmaktadır. Antik dönemde mimarlık ürünleri belirli biçimsel özelliklere sahipse tartışmasız bir şekilde estetik değere de sahip olmaktadır, günümüze doğru bu değişmiştir. Değerler, mimarlık ürünlerinin biçimsel özelliklerinin öznedeki etkileri ya da mimarlık ürünlerinin temsil ettikleri kavramlar kaynaklı olarak özneler tarafından -kimi durumda kültürel-toplumsal kabuller doğrultusunda- atfedilir hale gelmişlerdir. Burada mimarlık ürünü-değer ilişkisinin de Antik dönemdeki kesinlik ve nesneliliğinin zayıfladığı hatta kaybolduğu görülmektedir. Özellikle değerlerin özneler tarafından atfedildiği şemalarda, kurulan ilişkinin öznenen özneye veya özne grubundan özne grubuna değişimi, 'bir' doğrusu olmasının imkânsızlığı, üzerinde durulan bir noktadır.

Öznelleşmenin yanında, nesnelere atfedilen değerlerin ontolojik konumunda da bir değişim söz konusu olmuştur. Nesnelere dünyasının üzerinde, mantık yoluyla kavranan varlıklar olan değerler, öncelikle nesnelere bir parçası, yapısal özelliği olmuş, ardından da yerlerini öznelerde uyanan hisler şeklindeki değerler ile çeşitli kavramlar ve kültürel-toplumsal kabullerle ilişkilendirilen değerlere bırakmışlardır. Buna göre estetik değerler artık bağımsız varlıklar değil, varlığı, tanımlanması ve atfedilmesi doğrudan insana bağlı yapılarıdır. Yani değerlere karşı gerçekçi (realist) bir tavırdan adcı (nominalist) bir tavır alınmasına geçilmiştir.¹³ Bu şekilde bir indirgenmeyle aşağıdaki başlıklar arasında bir bağ kurulabilir:

- Estetik değerlerin toplumsallaşmasını savunan ve bağımsız metafizik bir değer kategorisini reddeden Marksist estetik yaklaşım (Tunalı, 2012, ss. 194-194, 196-197),
- Değer algısının daha doğrudan gerçekleştiği psikolojik şemaların ortaya çıkışı,
- Metafizik hedef almış Nietzsche ve Derrida gibi figürlerin çabaları¹⁴,
- Genel anlamda pozitif bilimlerin ve bilimsel yöntemin kazandığı önem.

Bununla birlikte, yakın tarihimizden Scruton ve Krier gibi figürlerde değerlendirmenin

¹³ Adcı bir tavırdan tümellerin -ve kimi adcılık yorumlarında soyut varlıkların- varlığı reddedilmektedir (Rodriguez-Pereyra, 2021). Bu doğrultuda estetik değerlerin de gerçeklikleri, kendi başlarına varlıkları ve anlamları bulunmamaktadır. Bu değerler özneler tarafından nesnelere yüklenmektedirler. Buna karşılık gerçekçi bir tavırdan bu değerler ontolojik olarak öznelerden ve ilişkilendirildikleri nesnelere bağımsız varlıklardır. Güzelin doğa nesnelere ya da sanat eserlerindeki görünüşler yerine kendi başına bir töz olarak düşünülmesine dayanan metafizik güzellik anlayışı buna örnek olarak gösterilebilir: Ontolojik bir varlık, bir töz olarak güzel – Platon (Baç vd., 2007, ss. 248-249), ayrıca Plotinus, Augustinus, Alberti, Palladio ve Winckelmann'da güzel.

¹⁴ Bkz. Masiero'da (2006, ss. 158-159, 209-210) ve Güçlü vd.'nde (2003, ss. 1039, 1572) yer verilen Nietzsche ve nihilizmi ile Derrida'nın metafizik karşıtı yaklaşımları.

özne tarafından gerçekleşmesinin yanında kültürlerden bağımsız ve genelgeçer bir üslup ve değer ilişkilendirilmesinin öne sürüldüğü (Scruton, 1979, ss. 204-205), mimari güzelin çeşitli biçimsel ve inşai özellikler üzerinden temellendirildiği¹⁵ yaklaşımlar da bir tartışmayı beraberinde getirmektedir. Tarihsel süreç içerisinde geçmişin değerlendirme şemalarını bütünüyle veya kısmi olarak benimseyen görüşlerle karşılaşılma birlikte, ortaya kondukları (ve estetik değerlendirme şemalarının sınırlı olduğu) dönem göz önünde bulundurulduğunda Scruton veya Krier benzeri yaklaşımların yukarıda bahsedilen öznelleşme ve adcılaştırma yönündeki değişimle zıtlaştığı göze çarpmaktadır. Bu durum zihinlerde belli başlı bazı soruları uyandırmaktadır:

- Değerlendirmenin öznelerarası bir düzeyde yani değer atıflarının kültürel kabuller ışığında gerçekleştiğinin anlaşıldığı günümüz ortamında estetik yönden olumlu 'bir' üsluptan söz edilmesi veya estetik değerlendirmenin yalnızca biçimsel-fiziksel girdiler üzerinden yapılabileceğinin öne sürülmesi gerçekten mümkün müdür?
- Estetik değerlendirmenin yine özne tarafından gerçekleştirildiği bir şemada genelgeçerliğe ulaşılması mümkün müdür?¹⁶
- Bu tanımların ortaya kondukları Batı kültürü, coğrafyası, kuramsal çevresi ve mimari üretim ortamı dışında geçerliliklerinden söz edilebilir mi?
- Daha genel anlamda ise, estetik değerlendirmenin kural koyucu (normatif) bir temelde yapılması mümkün müdür?

Bu tür şemaların ortaya konuşunun arkasındaki bir neden, kuramcı psikolojisi ve bilimsel yöntem ile ilişkili olarak araştırma sorucuna net ve belirli bir sonuç sağlama isteği olarak öne sürülebilir. Bununla birlikte günümüzde, mimari-estetik sorunun anlamlandırılması ve çözümlenmesine psikolojik, antropolojik ve etnolojik çalışmalar üzerinden daha geniş bir bakış açısıyla ve kapsamlı olarak yaklaşılmaktadır. Bu çerçevede, aşkın, ilahi ve ahlaki bir güzel veya onun yansıması olan evrensel mimari kabul ve biçimlerinden söz edilmesinin naif bir tavır olduğu söylenebilir.

4. Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışmada Antik dönemden günümüze ortaya konmuş estetik nitelikli mimarlık kuramlarındaki mimarlık ürünü-estetik değer ilişkilendirmeleri incelenmiş, bu ilişkilerin tarihsel süreç içerisindeki değişimi ortaya konmuştur. Buna göre, ele alınan değer şemalarında günümüze yaklaşılmamasıyla bir öznelleşme ve şemalar dâhilinde yer verilmiş estetik değerlerin ontolojik statülerinde bir indirgenmeyle karşılaşmıştır. Bununla birlikte, bu değişim ve kuramsal ortamın mevcut güncel durumuyla zıtlaşan, öznenin sürece dâhil edilmediği, değerlendirmenin mimarlık ürününün biçimsel özellikleri üzerinden yapılmasının önerildiği kuramların varlığı da dikkat çekmiştir.

Bu durum, incelenen kuramların ontolojik niteliğinin ortaya konduğu aşağıdaki tablo yardımıyla görselleştirilmeye çalışılmıştır (Çizelge 1). Bu tabloda:

- “Nesnellik-Öznellik” başlığı altında, estetik değerlerin nesnenin özelliklerine bağlı olması durumu “nesnel”, öznenin algısına bağlı olması, her özne için ayrı şey

¹⁵ Krier (1982, s. 5) mimarlığın işlev, inşa ve biçim tarafından belirlendiğini, bu üçlüden işlev ve inşanın estetik bir seviyeye yükseltilmesinin de bir gereklilik olduğunu dile getirmiştir. Böyle bir estetik “yükseliş” ise oranlar, taşıyıcı sistem ve malzeme ile rengin sanatsal olarak yorumlanmasıyla sağlanmaktadır. Burada mimarlık ürünü-değer ilişkisi yukarıdaki diğer şemalar kadar detaylı bir şekilde ortaya konmamış olmakla birlikte katı klasikçi öğeler ve ifade ettikleri anlaşılabilir.

¹⁶ Scruton (1979, ss. 18, 105) özel bir eğitim almamış kişinin mimarlığın güzelliğinden söz etmesinin neredeyse imkânsız olduğundan ve yalnızca rasyonel bir canlının zevk sahibi olabileceğinden, zevk sahibi olmanın da eğitim gerektirdiğinden söz etmektedir. Bununla birlikte, Scruton'un belirttiği şekilde bir eğitimden geçmiş bir bireyin güzel olarak değerlendirdiği her mimarlık ürününün daha sınırlı bir küme olan tüm benzer bir eğitim almış bireyler tarafından da güzel bulunması oldukça düşük bir ihtimaldir.

ifade etmesi durumu “öznel”, birden çok özne tarafından çeşitli sebeplerle benzer şekilde deneyimlenmesi durumu ise “öznelerarası” kavramıyla ifade edilmiştir.

- “Tümelik-Tikellik” başlığı altında, bahsi geçen değerın tüm nesnelere ilgilendiren genel bir durum olması “tümel”, tek bir nesneye has bir durum olması ise “tikel” kavramıyla ifade edilmiştir.
- “Aidiyet-Sahiplik” başlığı altında, mimari nesnenin değer tümeline ait, yani onun bir parçası veya yansıması olması durumu “ait”, değeri yapısında barındırması, onun taşıyıcısı olması durumu ise “sahip” kavramıyla ifade edilmiştir.
- “Nesne-Özellik” başlığı altında ise, estetik değerin mimari varlıktan bağımsız bir varlık olması durumu “nesne”, mimari varlık tarafından taşınan, kendi başına varlığı olmayan bir özellik olma durumu ise “özellik” kavramı ile ifade edilmiştir.

Çizelge 1: Antik dönemden günümüze mimarlıkla ilişkili estetik değer(lendirme) şemaları

Kuramcı	Estetik Değerin Adı	Değerin Temellendirilmesi	Değerin Ontolojik Statüsü			
			Nesnellik-Öznellik Yönünden	Tümelik-Tikellik Yönünden	Aidiyet-Sahiplik Yönünden	Nesne-Özellik Yönünden
Platon	Güzel	Doğru orantı ve salt geometrik biçime sahip nesne güzeldir.	Nesnel	Tümel	Ait	Nesne
Vitruvius	Güzel	Belirtilen görsel, biçimsel ve inşai özelliklere sahip olan mimarlık ürünü güzeldir.	Nesnel	Tümel	Ait	Nesne
Plotinus	Güzel	Tanrısal salt-biçim ilkesinden pay alan nesne güzel, almayan nesne ise çirkindir.	Nesnel	Tümel	Ait	Nesne
Augustinus	Güzel	Güzelliğin temel ilkesi olan sayıya göre yaratılmış güzel, birlik (en yetkin hali tanrıda olmak üzere), oran ve düzene dayanmaktadır. Görülen şeyler birliğe yöneldikleri için güzeldirler.	Nesnel	Tümel	Ait	Nesne
Aquinolu Thomas	Güzel	Amacına ulaşan, uygun oranlara, matematiksel ve şekilsel orantıya sahip olan, amacına uygun olan ve zihin tarafından kolay algılanan nesne güzel olmaktadır.	Nesnel (ancak özne tarafından algılanma ile belirlenmekte)	Tikel	Sahip	Özellik
L. B. Alberti	Güzel	Matematiksel kurallara ve armonik oranlara uygun olan mimarlık ürünü aşkın güzel tözünü bünyesinde taşımış olur.	Nesnel	Tümel	Sahip	Özellik
F. Blondel	Güzel	Doğru orantılara ve sayısal ilişkilere sahip mimarlık ürünü güzel değerini taşır/temsil eder.	Nesnel	Tümel	Ait	Nesne
C. Perrault	Güzel	Mimarlık ürünü, bazı biçimsel ve inşai özellikleri doğrultusunda (pozitif güzellik) veya gelenek ve önyargı ile ilişkili kabuller doğrultusunda (keyfi güzel) güzel olur.	Nesnel (pozitif güzellik) ve öznelerarası (keyfi güzellik)	Tikel	Sahip	Özellik
M. de Frémin ve J.-L. de Cordemoy	Güzel, iyi, mükemmel	Strüktürel yönden verimli ve ferah olan mimarlık ürünü iyi/güzel/mükemmeldir.	Nesnel	Tikel	Sahip	Özellik

M.-A. Laugier	Güzel	Sembolik, akılcı ve işlevsel mantığa uygun olarak üretilmiş mimarlık ürünü güzeldir.	Nesnel	Tümel	Ait	Nesne
J.-F. Blondel	Güzel	Doğru orantılara ve sayısal ilişkilere sahip mimarlık ürünü güzeldir.	Nesnel	Tümel	Sahip	Özellik
Deneyimci Yaklaşımlar (E. Burke, U. Price, J. Ruskin...)	Güzel, yüce, resimsi (pitoresk)	Estetik değerler mimarlık ürününün görsel/biçimsel/fiziksel özelliklerinin özne üzerinde uyandırdığı hisler (veya bu hislerin uyandırdığı ikincil hisler) doğrultusunda atfedilir.	Öznel ¹⁷	Tikel	Sahip	Özellik
R. P. Knight	-	Tüm estetik değer algıları zihnin fikirleri ilişkilendirme sürecinde ortaya çıkan durumlarıdır.	Öznelerarası (kültürel, edinilmiş zevkler olmaları sebebiyle)	Tikel	Sahip	Özellik
I. Kant	Güzel	Ereğini biçimi üzerinden, koşulsuz olarak belli eden nesnel güzeldir.	Öznelerarası ¹⁸	Tikel	Sahip	Özellik
A. Schlegel	Güzel	İşlevini biçimi üzerinden dışavuran mimarlık ürünü güzeldir.	Öznel	Tikel	Sahip	Özellik
A. Göller	Güzel	Biçimi güzel olan mimarlık ürünü güzeldir.	Öznel ¹⁹	-	Sahip	- ²⁰
H. Van de Velde	Güzel	İşlevine tam uyan bir mimarlık ürünü güzeldir.	Öznel ²¹	Tikel	Sahip	Özellik
R. Scruton	Güzel	Estetik değerler mimarlık ürününün görsel/biçimsel/fiziksel özelliklerinin öznedeyandırdığı bütünlük ve tatmin doğrultusunda atfedilir.	Nesnel	Tümel	Ait	Nesne
R. Krier	Güzel	Görsel, biçimsel ve inşai özelliklerin sanatsal olarak yorumlanmasıyla estetik "yükseliş" sağlanır.	Nesnel	Tümel	Ait	Nesnel

Bu bilgiler ışığında, nesnel özelliklere dayanan, evrensel ve genelgeçer bir çözüm önerisindeki yaklaşımların, estetik değerleri ve zengin değer-mimarlık ürünü ilişkilendirmelerini tümüyle anlamlandırmada sorunlar yaşayacağı görülmüştür. Değerler ve değer şemalarının içlerinde ortaya kondukları bağlama bağımlı oldukları, bu bağlamlar tanımlanmadan tam olarak anlamlandırılmayacakları ve mimarlık ürünlerinin estetik temellendirmelerinin de eksik kalacağı söylenebilir.

Bu doğrultuda, mimarlık ürünlerinin estetik değerlendirilmesine dair araştırmaların ana sorusunun 'neyin güzel olduğu'ndan veya 'olması gerektiği'nden, 'estetik bağlamın koşullarının ne olduğu'na çekilmesi önerilmektedir. Koşulların tanımlanması üzerinden bağlam-değer-değerlendirme mantığı ilişkilerinin çözümlenebileceği ve anlamlandırılabilirliği düşünülmektedir. Böylece, kural koyucu bir tavır yerine betimleyici

¹⁷ Ancak kimi kuramda atfın tüm özneler için ortaklığının sorgulanması yönüyle öznelerarası da denilebilir.

¹⁸ Kant'a (2016, ss. 39-47, 66-67, 103) göre estetik yargılar (veya beğeni yargıları ya da güzelliğin yargıları), öznel bir şekilde, ama bir evrensellik, herkesçe kabul görme beklentisiyle ortaya konurlar.

¹⁹ Değer atfının öznedeyanırdığı yönüyle "öznel"dir, ancak bunun evrenselliği yönüyle de "öznelerarası"lığı sorgulanabilir.

²⁰ Göller'de mimarlık ürününün görsel/biçimsel özellik-his-değer ilişkisinin tanımlanmaması ve bir değer tümelinin varoluş mantığının açıklanmaması gerekçeleriyle tablodaki karşılık gelen "tümellik-tikellik" ve "nesne-özellik" alanları boş bırakılmıştır.

²¹ Değer atfının psikolojik etmenler doğrultusunda öznedeyanırdığı yönüyle "öznel" olmakla birlikte, işlevselci yaklaşımı benimsemiş özneler arasında paylaşılabilirliği imkânı doğrultusunda "öznelerarası"lığı sorgulanabilir.

bir tavrın benimsenmesi ve konunun bir üst seviyeden ele alınması (meta-estetik) ile 'en doğru ve geçerli estetik değerlendirme mantığı' tartışması bilimsel bir zemine çekilerek sonlandırılabilir.

5. Kaynaklar

Alberti, Leon Batista, *On the Art of Building in Ten Books*, 1. B., MIT Press, Cambridge, MA 1988.

Architectural Theory: Volume I – An Anthology from Vitruvius to 1870, Ed.: Harry Francis Mallgrave, 1. B., Blackwell Publishing, Malden, MA 2006.

Architectural Theory: Volume II – An Anthology from 1871 to 2005, Ed.: Harry Francis Mallgrave ve Christina Contandriopoulos, 1. B., Blackwell Publishing, Malden, MA 2008.

Baç, Murat; Taşdelen, İskender; Yazıcı, Sedat; İnan, İlhan ve Taşdelen, Demet, *Felsefe*, Ed.: Demet Taşdelen, 1. B., Anadolu Üniversitesi, Eskişehir 2007.

Burke, Edmund, *The Works of the Right Honorable Edmund Burke, Vol. I*, G. Bell & Sons, Londra 1913.

Kant, Immanuel, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, 3. B., Çev.: Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul 2016.

Krier, Rob, *On Architecture*, 1. B., Academy Editions, Chichester 1982.

Laugier, Marc-Antoine, *An Essay on Architecture*, 1. B., Hennessey + Ingalls, Los Angeles, CA 1977.

Le Corbusier, *Bir Mimarlığa Doğru*, 4. B., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.

Masiero, Roberto, *Mimaride Estetik*, 1. B., Çev.: Fırat Genç, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2006.

Perrault, Claude, *Ordonnance for the Five Kinds of Columns after the Method of the Ancients*, Ed.: Julia Bloomfield, Kurt W. Forster, Thomas F. Reese ve Harry Francis Mallgrave, 1. B., Getty Center for the History of Art and the Humanities, Santa Monica, Ca 1993.

Price, Uvedale, *Essays on the Picturesque, as Compared with the Sublime and the Beautiful; And, on the Use of Studying Pictures, for the Purpose of Improving Real Landscape, Vol. I*, 1. B., J. Mawman, Londra 1810a.

Price, Uvedale, *Essays on the Picturesque, as Compared with the Sublime and the Beautiful; And, on the Use of Studying Pictures, for the Purpose of Improving Real Landscape, Vol. II*, 1. B., J. Mawman, Londra 1810b.

Rodriguez-Pereyra, Gonzalo, "Nominalism in Metaphysics", *Stanford Encyclopaedia of Philosophy (Summer 2019 Edition)*, Ed.: Edward N. Zalta, <https://plato.stanford.edu/archives/sum2019/entries/nominalism-metaphysics/>, Erişim: 15 Temmuz 2021, 23:50.

Ruskin, John, *The Seven Lamps of Architecture*, 1. B., Smith, Elder and Co., Londra

1849.

Scruton, Roger, *The Aesthetics of Architecture*, 1. B., Methuen & Co. Ltd., Londra 1979.

Scruton, Roger, "Architectural Principles in an Age of Nihilism", *Theories and Manifestoes of Contemporary Architecture*, Ed.: Charles Jencks ve Karl Kropf, 1. B., Academy Editions, Chicester 1997, ss. 203-206.

Taşdelen, Demet ve Yazıcı, Aslı, *Estetik ve Sanat Felsefesi*, Ed.: Ahmet İnam, 1. B., Anadolu Üniversitesi, Eskişehir 2012.

Tunalı, İsmail, *Estetik*, 1. B., Remzi Kitabevi, İstanbul 2012.

Vischer, Robert; Fiedler, Conrad; Wölfflin; Göller, Adolf; Heinrich; Hildebrand, Adolf ve Schmarsow, August, *Empathy, Form, and Space: Problems of German Aesthetics 1873-1893*, Ed.: Harry Francis Mallgrave ve Eleftherios Ikonomou, 1. B., Getty Center for the History of Art and the Humanities, Santa Monica, Ca 1994.

Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap*, 4. B., Çev.: Suna Güven, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, Ankara 2005.